

Concepte și modele teoretice în studiul totalitarismului

Cursul își propune să abordeze un subiect tratat în manieră accidentală în istoriografia română, dar cu o mare dezvoltare în istoriografia occidentală¹. Direcțiile urmate de acest curs sunt următoarele:

1. Definirea conceptului de totalitarism, ținând cont de abordările conturate în diferitele discipline de profil (istorie, științe politice, sociologie, filozofie, antropologie culturală) și de către teoreticieni din variate școli și perioade istorice (Hannah Arendt (**Originile totalitarismului**, 1951/2006²), Raymond Aron (**Democrație și totalitarism**, 1965/2001), Franz Neumann (**Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism 1933-1944**; 1944), Ernst Fraenkel (**The Dual State**, 1941-între ”statul normativ” și ”statul prerogativelor”), Erich Fromm (**Frica de libertate**, 1941), Max Horkheimer (**Eclipse of Reason**, 1947), Theodor Adorno (**Dialectic of Enlightenment**, 1944/2012), Emilio Gentile, Karl Dietrich Bracher (**Stages of Totalitarian Integration**, 1956/1972), Ian Kershaw, Moshe Lewin (**The Making of the Soviet System**, 1985) sau Roger Griffin.
2. Rafinarea conceptuală a diferențelor și/sau similitudinilor existente între marile ideologii/sisteme politice de tip totalitar existente în Europa (fascismul și comunismul), în secolul XX: uniformitatea ideologico-politică, existența Partidului-Stat, ”miliția politică”, ”omul nou” ca produs al ”religiei politice”, dimensiunea violentă, spațiul concentraționar, refuzul religiei revelate, liderul charismatic.
3. Definirea totalitarismului/totalitarismelor în genealogia lor intelectuală; rolul intelectualilor în geneza ideatică a acestora: Giovanni Gentile (teoria ”statului etic”), Carl Schmitt (teoria ”ordinii concrete” și justificarea existenței Conducătorului ca ”protector al dreptului”, distincția între ”legalitate” și ”legitimitate”), Alfredo Rocco (întemeierea juridică a statului fascist italian), Martin Heidegger (fundamentarea ”ontologică” a antisemitismului/”Caietele negre”); relația între intelectualii români și

¹ Precizez că urmăresc analiza fascismului și comunismului european (cazurile clasice-Italia fascistă, Germania nazistă și Uniunea Sovietică) ca tipuri specifice de **totalitarism**; ca atare, dimensiunea strict istorică, nu mă interesează decât ca material reflexiv, ca punct de plecare pentru încadrări teoretice, structurale.

² Am notat, după semnul /, anul ediției românești utilizate, atunci când aceasta era disponibilă în literatura de specialitate

construcția totalitarismelor fascist și comunist: Traian Brăileanu, Traian Herseni, Petre P. Panaitescu, Mihail Polihroniade, Mihail Manoilescu, Pavel Apostol, Constantin Gulian); filozofia culturii și istoria religiei ca surse intelectuale ale totalitarismului fascist (Emil Cioran și Mircea Eliade).

4. Profilul dual al totalitarismului în raport cu religiile revelate (iudaismul și creștinismul): între respingere și fundamentalism religios; indiferentismul religios în cazul fascismului italian și (re)conversia teologică a protestantismului, în cazul național-socialismului; ”teologia politică” la Nae Ionescu, Nichifor Crainic și Dumitru Stăniloae, ca justificare implicită a dictaturilor și totalitarismelor; definirea ”teologiei politice” în lucrările celor trei intelectuali amintiți ca identitate ontologică între ortodoxie și ”românism”, semantizarea teologică a națiunii; distorsiunea aspectelor moderniste ale acesteia, prin suprapunerea exclusivistă a religiei peste modernitate.
5. Totalitarismele: dictaturi ale dezvoltării (Anthony James Gregor) și modernizare eșuată; problema depășirii subdezvoltării și conturarea unei modernități alternative; fascismul și comunismul își asumă roluri social-economice care impun accelerarea modernizării, pentru depășirea stadiilor incipiente ale industrializării și marginalității sociale, îmbunătățirea condiției sociale a categoriilor și claselor sociale participante la acest proces (muncitorimea în cazul Uniunii Sovietice, ”națiunea proletară” în cazul Italiei fasciste, ”comunitatea de sânge” în cazul Germaniei naziste); fenomenul transclasismului în cazul celor două totalitarisme.
6. ”Noua clasă” (Milovan Djilas)-conturarea unor noi elite legate exclusiv de mecanismele distributive ale puterii centrale; puterea politică ca putere patrimonială/pastorală (Michel Foucault); dependența de Conducător, distrugerea rețelelor de putere ale mecanismului totalitar prin epurare/teroare (Uniunea Sovietică) și ”rotație” în cazul Italiei fasciste; rolul Führerprinzip-ului în cazul Germaniei naziste; principiul ”cezarismului totalitar” în cazul Italiei fasciste (Emilio Gentile).
7. Fascismul și comunismul- revoluții estetice și inventarea ”antipoliticului”; cele două totalitarisme propun discursuri ambigue în privința artei, ca nou ”teatru politic”; ambivalența față de modernitatea estetică; între asimilare (futurism, expresionism) și respingere (arta monumentală, ”realismul eroic”).

Bibliografie selectivă:

- a. Arendt, Hannah. **Originile totalitarismului** (1951), București, Humanitas, 2006.

- b. De Felice, Renzo (editor). **Il fascismo Le interpretazioni dei contemporanei e degli storici** (1970), Editori Laterza, 2008.
- c. Gentile, Emilio. **La via italiana al totalitarismo Il partito e lo Stato nel regime fascista**, Carocci, 2008.
- d. Griffin, Roger. **Modernism and Fascism The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler**, palgrave macmillan, 2007.
- e. Rütters, Bernd. **Dreptul degenerat Teorii juridice și juriști proeminenți în cel de-al Treilea Reich**, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza" din Iași, 2016 (1988).
- f. Sternhell, Zeev. **Ne destra ne sinistra L'ideologia fascista in Francia** (1983), Baldini&Castoldi, 1997.
- g. Sternhell, Zeev. **Nascita dell'ideologia fascista** (1989), Baldini Castoldi Dalai, 2008.